

Рецензії

УДК 392 (=161. 2): 638. 11

Богдан КРІЛЬ

**МОНОГРАФІЯ ПРО ТРАДИЦІЙНИЙ СВІТОГЛЯД
ТА ОБРЯДОВІСТЬ КАРПАТСЬКИХ БДЖОЛЯРІВ**

Мовна Уляна. Звичаї та обряди українських пасічників Карпат і Прикарпаття (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). – Львів, 2006. – 208 с.

Одним з важливих компонентів світогляду українського народу є його звичаї. По-різному вони відображені в усіх сферах його матеріального і духовного буття в т. ч. й у фольклорі. Тому особливій актуальності набувають спроби розшуків та фіксації матеріалів, що свідчать про історичну пам'ять народу.

З цього погляду вигідно відрізняється монографічне дослідження Уляни Мовної, присвячене звичаям та обрядам українських пасічників Карпат і Прикарпаття. Воно охоплює весь спектр народних уявлень, вірувань, повір'їв, прикмет, ворожінь, пересторог, магічних обрядних дій, замовлянь крізь призму феномену бджоли та продуктів її діяльності. На основі аналізу фольклорних джерел, науково-критичного вивчення історико-етнографічної літератури, результатів власних спостережень і обстежень дослідниця зробила одну з перших в українській науці спроб аналізу бджільництва як духовно-світоглядного феномену.

Рецензована монографія складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

У вступній частині – огляді джерельної бази – передовсім привертає увагу неординарне залучення фольклорних матеріалів: прислів'їв, приказок, легенд, пісень. Значною мірою їх доповнюють матеріали, зібрані авторкою під час наукових відряджень та експедицій на зламі ХХ–ХХІ ст.

У розділі *«Місце бджоли в народній традиції»* виділено три підрозділи. У першому з них – *«Сакральний статус бджоли та його генезис»* – предмет дослідження – глибинна верства архаїчних народних вірувань. При цьому авторка покликається переважно на фольклорний матеріал, зібраний ученими XIX ст., і послідовно проводить ідею сутності бджоли як ключового, серединного елемента структури світового дерева. Проте, на відміну від міфів мешканців Південно-Східної Європи, в яких бджолі відведена участь у самому світотворенні, український фольклор фіксує лише сакральну сторону комахи, її трудові якості. Зокрема це знайшло своє відображення у численних колядках, фрагменти з яких наведені у рецензованій книзі. Цікавим є висновок авторки про те, що в християнському світобаченні бджола розглядається як творіння, прилучене до релігійного трибу життя народу і яке працює на хвалу Бога (с.26). Матеріал другого підрозділу – *«Міфологічне значення бджоли як символу душі. Віра у провидчий дар комах»* – дозволяє простежити релікти архаїчних анімістичних та більш пізніх трансцендентних поглядів на бджолу як уособлення людської душі. Таке уявлення разом з вірою у провидіння комахи, її здатність передбачати природні явища, зокрема погоду, зумовило шанобливе ставлення до бджоли та сприйняття її як сакральної істоти. У третьому підрозділі *«Зв'язок бджіл з людьми та господарством. Залежність домашнього щастя від пасіки»* зібрано і проаналізовано фактичний матеріал про емоційний зв'язок людини і бджоли та численні ритуалізовані дії, підкреслено пряму кореляцію між домашнім щастям і пасікою (с.44).

У другому розділі *«Традиційна пасічницька обрядовість»* (він поділений на три підрозділи: *«Традиційне сприйняття пасічника»*, *«Бджолярські звичаї та обряди календарного циклу»* і *«Оказійні пасічницькі ритуали та прикмети»*) велика увага приділена особі пасічника як характерника. Водночас аналіз народних поглядів та уявлень щодо пасічника виявляє дуалізм традиційного підходу соціуму до оцінки його особи. З одного боку, в народі вважали, що бджільництвом займалися лише наділені високими моральними якостями особи. В іншому випадку представників цієї досить замкнутої професійної корпорації, яка до певної міри носила сакральний характер, народна уява ототожнювала з ворожбитами. Власне про ці аспекти йдеться в першому підрозділі цієї частини роботи.

Український фольклор мешканців Карпат і Прикарпаття досить широко зафіксував звичаї та обряди календарного циклу, пов'язані з пасічництвом. Зокрема, це стосується приповідок («Сядьте-посидьте, щоб бджоли сідали»), колядок («Дай, же ти, Боже, та в хаті ситно, / У хаті ситно, на двір прибито. / В пасіці бджоли из роечками, / Из роечками, пароечками! / Ой, дай, Боже»), співанок («Ми тут пили, ми тут їли, / Шоби бджоли си роїли») та ін.

Крім фольклорних згадок, бджолярська обрядовість в недалекому минулому і почасти тепер присутня також у семантиці різноманітних звичаїв. Переважна більшість їх зумовлена симбіозом народнозвичаєвих світоглядних інтерпретацій і християнських традицій, що уклалися у синкретизовану релігійно-міфологічну систему. Окремо варто вказати на причинкові ритуали та прикмети, спрямовані на вибір місця для майбутньої пасіки, набуття бджіл у власність, успішне розведення комах, запобігання втечі роїв, отримання достатку меду та воску тощо.

Третій розділ названий як *«Ритуальна знаковість меду та воску»* і має два підрозділи – *«Мед»* і *«Віск»*. На конкретному матеріалі авторка монографії простежила традицію ритуального використання продуктів бджільництва в народній звичаєвості – святкуванні календарних урочистостей та обрядів життєвого циклу людини (весільних, родильних, похоронних), у традиційних світоглядних уявленнях, причинкових ритуалах та ворожіннях, і загалом адекватно виявила значеннєві одиниці меду та воску як ритуальних символів.

У цьому контексті доречним було б навести відомості про збереження цих обрядів у наш час. Зокрема це стосується факту застосування воску у весільному церемоніалі українців Карпат і Прикарпаття (молоді тримають свічки під час шлюбу, частування молодих хлібом з медом, свячення свічок на Стрітення тощо). Також у плані вивчення походження та міжпоколінної передачі пов'язаних з пасічництвом народних уявлень, вірувань та усталених поведінкових норм, виправданим та науково результативним було б активніше застосування етногенетичного методу досліджень.

Видання багато проілюстроване (47 ілюстрацій), передовсім сучасними світлинами на бджолярську і пасічницьку тематику. Пошуку необхідних матеріалів сприяє наявність іменного покажчика, індексу назв населених пунктів, переліку ілюстрацій, пояснень умовних скорочень джерел та назв установ.

Назагал же, монографія Уляни Мовної – це добротне дослідження про бджільництво як одну з маловивчених галузей вітчизняної духовної культури. Рецензоване дослідження вкрай важливе для розуміння українських і загалом слов'янських старожитностей, пізнання народного світогляду, психології та моралі. Базуючись на великому масиві джерельного та літературного матеріалу, авторка зуміла відповісти на багато питань, пов'язаних зі світоглядним феноменом бджільництва, а, отже, заповнила одну із лакун у вивченні народної традиційно-побутової культури.